

Ölümünün 50. Yılında Devlet Adamı ve Düşünür Sadri Maksudi Arsal
İstanbul 13 Mayıs 2007

Sadri Maksudi Arsal ve Türk Hukuk Tarihi Disiplininin Doğuşu

Prof. Ahmet Mumcu

Sadri Maksudi, gerçekten bizim zihnimize, hukuk öğrenimimize başladığımız zaman devleşmiş efsaneleşmiş bir isimdi. Aradan 50 yıla bir süre geçtikten sonra Sadri Maksudi hocamızın ölümünün 50. Yıldönümünde benim konuşmam gerçekten çok mutlu bir tesadüf. O zamanlar, böyle bir toplantıda konuşabileceğimi 1950 1956 yıllarda aklımdan bile getiremezdim.

Sadri Maksudi Arsal gerçekten çok yönlü bir bilim adamı ve siyasetçi. Ancak onun çeşitli yönleri arasında ben sadece hukukçuluğu üzerinde duracağım. Fakat daha önce çok önemli bir noktayı belirtmek istiyorum. Bugün bizim geleneklerimize ister uysun ister uymasın bütün dünyanın kutladığı bir anneler günü. Sadri Maksudi Arsal'ın iki torununun dedelerinin anısına böylesine sadık olarak, bu kadar büyük bir kişiliği hafızalarda yeniden canlandırması, onu unutturmaması gerçekten büyük bir başarı.

Aile denilen ocağın ne kadar kutsal olduğunu bu iki hanımefendi mükemmel bir şekilde gösterdi. Onların da rahmete kavuşan annelerini burada anneler günü münasebetiyle büyük bir rahmetle anmak benim görevim oluyor. Çünkü bu iki torunu yetiştiren onların rahmetli anneleridir.

İkincisi, benim özel bir konumum var Sadri Maksudi hocamız hakkında konuşmak için. İlk önce Gönül ve Gülnur Hanımefendilerin anneleri Adile Ayda bizim liseden beri tanıdığımız büyük bir yazardı. Her hafta Cumhuriyet gazetesinde yazıları çıkar. Hayranlıkla okurduk. Çeşitli sorunlar hakkında, sadece edebiyatla ilgili değil, yazardı. O zamanlar, değerli kızları düzeltinler, kendisi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Fransız Edebiyatı ve Dili doçenti idi. Yazılarını hayranlıkla okurduk. Her konuya değinen, son derece mükemmel bir Türkçe ile ve çok derin bir kültürün izlerini taşıyan o yazılar, bizim büyük ölçüde o gençlik dönemimizin hayranlığını çeken yazarlar arasında idi. Ama doğrusunu isterseniz Hukuk Fakültesine girdiğimiz zaman Adile Ayda hanımefendinin Sadri Maksudi hocamızın kızı olduğunu bilmiyordum. Bunu daha sonra nasıl öğrendik bu da ayrı bir özel bir durum benim için. Ankara Hukuk Fakültesindeki hocaların başında rahmetli Çoşkun Üçok gelirdi. Ben onun kürsüsüne intisap ettim. Onun kürsüsünde geliştirmeye çalıştım kendimi. Daha sonra öğrendim ki Adile Hanımın kızlarında biri hocamın abisinin oğlu ile evlenmiş. Zaten Üçok soyadı oradan geliyor. Kaldı ki başka bir özel durum var. Özür diliyorum. Ama çok ailevi bir toplantı bugünkü toplantı. 04.31

Ankara'ya naklettikten sonra biz uzun süre Tunalı Hilmi Caddesinde yaşadığımız Apartmana duyduk ki Adile Ayda taşınmış. Adile Hanım komşumuzdu. Bu kadar tesadüf üst üste gelince Gülnur Hanım bana telefon ettiğinde, böyle bir anma toplantısı yapacağız deyince ben tabi "Seve seve konuşurum" dedim. Gerek Sadri Maksudi hocamız gerek rahmetli olan

çok değerli kızı Adile Ayda büyük bir entelektüel çizginin, gerçek Türk aydını çizginin devamını oluşturuyorlar.

Şimdi Sadri Maksudi Arsal o kadar çok yönlü bir kişi ki Meydan Larousse’u açıp bakıyorsunuz “tarihçi” diyor. Başka bir başvuru kitabına bakıyorsunuz “bilim adamı” diyor. Hangi konularda belli değil. Halbuki bana kalırsa Sadri Maksudi Beyin siyasi kişiliği, hukukçu kişiliği, edebi kişiliği, üzerindeki çalışmaları ve nihayet milliyetçilik üzerine çalışmaları arasında, en fazla kendini gösteren özelliği hukukçuluğudur. Hukukçu olduğum için söylemiyorum bunu. Çünkü hukuk öğrenimi yapmıştır. Hukuk fakültelerinde hukuk dersleri vermiştir. O yüzden ben Sadri Maksudi Arsal hocamızın hukuk tarafını sizlere kısaca anlatmak istiyorum. Siyasi kişiliğini zaten Gülnur Hanım bir ölçüde anlattı.

Öğleden sonraki oturumlarda da anlatılacak. Milliyetçi kişiliğini benden sonraki değerli konuşmacılar anlatacaklar. Aramızda da zaten Taha Beyden başka galiba hukukçu yok. Ondan dolayı hukukçu kimliğini anlatmak benim görevim oluyor. Daha önce de belirttiğim gibi Sadri Maksudi Arsal’ın esas belirgin alanı hukukçu olmasıdır. Yaşam öyküsünü dinledik. Ben 1925 tarihinde Ankara’da Hukuk Fakültesine atandıktan sonraki hukukçu yaşamı üzerinde durmak istiyorum.

Şimdi izin verirseniz size gene rahmete kavuşan çok değerli hocalarımızdan Hüseyin Cahit Oğuzoğlu’nun Sadri Maksudi hocamız hakkındaki izlenimlerini okumak istiyorum. Ankara Hukuk Fakültesi’nin kuruluşunun 40. Yılı dolayısıyla yayınlanan bir armağan kitabında Oğuzoğlu ki hukukçu olmayanlar bilmezler, çok ünlü bir medeni hukuk hocası idi. Hıfzı Veldet hoca ile birlikte Ankara Hukuk Fakültesinin 1 ile 2 no.lu öğrencileri idiler ve ilk mezunlarındandırlar. İlk hocaları rahmetliyi Hüseyin Cahit Oğuzoğlu ve Hıfzı Veldet kadar onu tanıyan yoktu. Sadri Maksudi Arsal’ı şöyle anlatıyor rahmetli hocamız:

“Sadri Maksudi’nin şivesi ilk derslerde bize garip geliyor, dersleri takip ve anlamakta zorluk çekiyorduk. Zamanla biz intibak ettik o da çok kabiliyetli bir hoca olduğu için bizim şivemizi kavramaya başladı. Dersleri heyecanlı idi. Geniş bir kültürü vardı. Türk Hukuk Tarihinin ehemmiyeti göz önünde bulundurularak bu dersi Ankara Hukuk Mektebi programlarında yer verildi. Bu da bir yenilik idi. Dersi okutmak için esaslı ve etraflı araştırmalara ihtiyaç vardı. Kaynak meselesi mühimdi. Böyle bir dersin hazırlanması bakımından hocamızın içinde olduğu büyük zorluklar meydana idi. İkinci yıl Sadri Maksudi Hocamıza Umumi Hukuk Tarihi dersi de verildi. Hocamız bu dersi çok geniş bir perspektif içinde okutmaya başladı. Uzun yıllar fakültede derslerine devam etti.

Burada iken bir konuya çok canı sıkılmıştır. Bana oğlum dedi (herhalde çok kızmış rahmetli hocam). Şapka giymekle her şey hal edilmiş olmuyor, şapkanın altındaki kafanın içini de değiştirmek lazımdır.

Şivesinin özelliğine rağmen dersleri zevkli, istifadeli ve kattığı heyecanla hoş bir mahiyet arz ederdi. Öğrenciler üzerindeki etkisi çok müspetti. Kendisinden ders okumuş olanlar halen yüksek değerinden ve eserlerinden uzun uzun ve şükranla bahsederler.”

Bu ünlü bir hukuk hocasının Sadri Maksudi Arsal hakkındaki izlenimleri ilk öğrencilerinden biri olarak.

Şimdi Sadri Maksudi Beyin hukukçuluk cephesinin iki yönü var. Kamu hukuku üzerine yaptığı araştırmalar, hukukun özü hakkında yaptığı araştırmalar, ki bunlardan birinin Gülnur Hanım fotokopisini gösterdi. *Hukukun Umumi Esasları* adlı kitap. 1937’de

yayınlanmış Ankara Hukuk Fakültesi neşriyatı II. Seri 14 numaralı eseri. Bu kitap bugünkü günümüz Türkçesine çevrilip yeniden hukuk öğrencilerine hukuka giriş niteliğinde bir ders malzemesi olarak verilebilir. Ancak maalesef biraz önce de Sayın Taha Beyle ve diğer arkadaşlarla konuşuyoruz. Ahmet Cilasun Beyefendi ile de konuştuk.

Dilimiz o kadar değişti ki son 50 yıl içerisinde... Şimdi size bu kitabın hukuki fiillerle ilgili bir bölümünü okuyacağım. Sanıyorum yaşı 50'nin altında olan arkadaşlar pek bir şey anlamayacak. "Üçüncü nevi hukuki hadiseler, irade mahsulü olan hukuka uygun beşeri hadiselerdir. Bunlara hukuki fiil denir. Bu hareketler doğrudan doğruya hak yaratmak yahut da yaratılan bir hakkı izale etmek için yeni irade ve şuurla yapılmış hareketlerdir".

Gördüğünüz gibi bizim için çok doğal akıcı bir Türkçe olan bu satırları yeni gençlerin okuması ne yazık ki mümkün değil, anlaması daha doğrusu mümkün değil. Hocamızın bu kitabının biraz sadeleştirilerek demeyeceğim de bugünkü gençlerin anlayabilecekleri şekilde basılarak sunulması son derece yerinde olur gibime geliyor.

Ayrıca hukuk felsefesi konusu üzerine araştırmaları Türkiye'de ilktir. Sadri Maksudi Hocamız Von Aster gibi önemli ve felsefe konusunda uzmanlaşmış kişilerin yanında hukukçu kişiliğini tedris anlamıyla, ilk kez tam anlamıyla öğreten kişidir. Yalnız Ankara Hukuk Fakültesinde değil İstanbul Hukuk Fakültesinde vermiştir. Ankara Hukuk Fakültesinde hocamızın bizim açımızdan hukukçu olarak getirdiği en büyük yenilik Türk Hukukunun Tarihi üzerinde tam anlamıyla bilimsel bir şekilde duyulmasını sağlamak olmuştur. Hukuk tarihi, hukukçu olan arkadaşlarımız anlayacaklar, diğer birimlerin tarihleri gibi önemsiz sayılacak Birdal değildir. Fizik tarihi bilmeden de bugün bir fizikçi bugünkü modern fiziki öğrenebilir, bir hekim tıp tarihi bilmeden de modern tıbbı öğrenebilir. Hukukçu tarih bilmeden, özellikle hukuk tarihi bilmeden, hiçbir şey öğrenemez çünkü hukukun bazı değerleri, temel değerleri evrenseldir. Örneğin bugün biz Roma hukukunu öğrenmeden anlayamadan hukuk düşüncesine hâkim olan mantık yapısını çözemeyiz. O değerler bugüne kadar gelmiştir. O yüzden bugün Kahire dâhil olmak üzere bütün belli başlı hukuk fakültelerinde Roma hukuku okutulur. Ölü hukuk ama bugünkü hukuka can vermiş olan hukuk. Hukukun evrensel kavramları var. Bu ilkeleri tanımak için hukukun gerçekten tarihi geçmişini bilmemiz gerekiyor.

İkincisi ulusal hukuk tarihleri. Her ulusun kendisine özgü bir hukuk geçmişi var. Hukukun geçmişini evrensel değerlerle birleştirerek yeni bir senteze varmak, özellikle Von Jhering adındaki ünlü hukukçunun dediği gibi, hukuklar arasında bir alış veriştten yararlanarak yeni bir hukuk yaratmak, bu da ulusal hukukun tarihini bilmekle olur.

Biz bugün 1925'ten itibaren tam olarak Batı hukukunun içine girdik. Çabalar tabii 1839 Tanzimat Fermanı, 1956 Islahat Fermanı ile başladı ama ile başladı ama total resepsiyon yani hukukun tümünün başka bir sistemden alınması olayı Cumhuriyet döneminde gerçekleşti. Ama total resepsiyon, yani hukukun tümünün alınması pek çok sorunun çözülmesini tam anlamı ile sağlayamadı. Neden? Türk hukukunun geçmişi ile olan bağlantı kurulamadığı için. İşte hukuk tarihinin önemi burada kendisini gösteriyor. Eğer bugün Türk yargıcı, Türk hukukçusu ve Türk halkı İslam hukukuna göre evlenme ile bugünkü hukuka göre evlenme arasında hukuksal açıdan hiçbir fark olmadığını bilse, emin olun imam nikâhı sorunu sona erer. Bilmiyorlar bugünkü hukuk sistemimizde nikâh akti dediğimiz evlilik bağı tamamen dünyasal bir bağıttır. İslam hukukunda da tamamen öyledir. Mesela bir nikâh duası yok. Dua okunmasına, ruhani kişilikte bir adamın bulunmasına hiç ihtiyaç yok. İşte bu şekilde

geçmişimizdeki hukukun kökenlerini iyi bilirsek, bugünkü hukuku uygulamalarda zorluklarla karşılaşmayız. Hurafelerle hukuk iç içe giriyor ve sonunda bugünkü hukuk karmaşası ortaya çıkıyor.

Şimdi hukuk tarihi bu yüzden çok çok önemli, hem dünya açısından hukuk tarihi hem evrensel hukuk tarihi. O açıdan 18. asırdan itibaren dünyanın bütün hukuk fakültelerinde hukuk tarihi dersleri çok geniş olarak okutulmuştur. Türkiye’de ise modern anlamda hukuk öğrenimi İstanbul Hukuk Fakültesinin kurulması ile başlamıştır 1870’li yıllarda. O zamanlar Ahmet Müftü Bey başta olmak üzere bazı hukukçuların genel hukuk tarihi ile ilgili, daha çok tercüme şeklinde yazılmış, kitapları vardı. Ancak bunların hiç biri Türk hukukunun tarihi kökenlerine inme çabası gösteren araştırmalar değildi. Unutmayın ki Orhun yazıtları bizim ilk tarihi yazılı belgelerimiz 8. Yüzyılın ilk yarısında yazılmıştır. Bulan bir Rустur, Yadrıntsef, okuyan da bir Danimarkalıdır, Thomsen, ve Türklerin bundan haberi yoktur. Sayın Sertkaya çok iyi bilir. Bütün bunları biz Cumhuriyet döneminde öğrenmeye başladık. Şimdi Sadri Maksudi hocanın getirdiği en büyük yenilik, Türk Tarihi ve Hukuk adlı yapıtında Türk hukuk tarihini sadece İslam hukukuna değil, İslam’dan önceki kökenlerinin de araştırılmasına işaret etmiştir. Bu büyük bir reformdur.

Zaten bakınız Ankara Hukuk Fakültesi 1925 yılında açıldığı zaman bilmiyorum acaba hocamızın 1924 yılında Ankara’ya gelmesi ve Gazi’yi ziyaretinin etkisi var mı yok mu bilmiyorum ama Ankara Hukuk Fakültesi, o zamanki adı ile Ankara Adliye Hukuk Mektebi, kurulduğu vakit Türk Hukuk Tarihi Dersleri müfredat programına konuldu. İstanbul Hukuk Fakültesinde olmayan bir ders Hukuk Tarihi dersi. Bu dersin konulmasında zorunluluk zaten yürürlüğe giren Medeni Kanunun uygulaması ile kendini iyice gösterdi. Demek ki Cumhuriyetin kurucuları bizi sandığı gibi geçmişimizden kopmuş bir âleme değil, bilakis geçmişimizle ilgilenmeye çağırmışlardır. Türk Hukuk tarihi dersi konulduğu zaman İstanbul Üniversitesinde pek çok öğretim üyesi ve öğrenci burun kıvırmıştır buna. Fakat o kadar önem verilmiştir ki, Türk Hukuk Tarihi dersinin konulmasına, İsmet Paşa, Başvekil, Türk Hukuk Tarihi fahri profesörü seçilmiştir Profesörler Meclisi tarafından.

Bir hikâye var. Vaktimiz müsaitse anlatayım. İsmet Paşa bu fahri profesörlük payesine dayanarak bazı siyasal gösterilerde de bulundu özellikle Demokrat Parti iktidarında. Efendim Ankara Hukuk Fakültesi her yıl 5 Kasım’da açılır idi kuruluş gününün anısına. Zamanın geleneğine uygun olarak Cumhurbaşkanları, çünkü Ankara Adliye Mektebini açan Gazi Mustafa Paşa hazretleridir. Her yıl açılışa katılırdı. Sonra İsmet Paşa da katılırdı. Sonra Celal Bayar da devam etti. İlk üç yıl Celal Bayar katıldı açılışlara, İsmet İnönü de katılıyordu. Fakat yavaş yavaş Demokrat Parti iktidarına karşı bir şey başladı, özellikle aydınlar arasında, bir alerji diyeyim, ne olduğunu anlarsınız, İsmet Paşa’nın kişiliği yeniden ortaya çıktı. 1953 ya da 1954 yılında Celal Bayar Hukuk Fakültesinin açılışına geldiği zaman hiç alkışlanmadı. Buna karşılık İsmet Paşa girdiği zaman muazzam bir tezahürat ve alkış kopmuş. Celal Bayar çok sinirlenmiş. Ben Cumhurbaşkanıyım. O nihayet eski bir Cumhurbaşkanı niçin alkışlıyorsunuz? İsmet Paşa’nın kulağına gidince bu “Ben alkışlanırım çünkü bu fakültenin profesörüyüm” demiş. Ve ondan sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar açılışlara katılmadı. Ve İsmet Paşa nasıl katıldı biliyor musunuz? Ben hatırlıyorum. Profesör cübbesini giyerek katıldı. Böyle bir hoş hikâyesi de vardır. O zamanlar büyük siyasal krizlere yol açan bu olay bugün hoş bir seda olarak tarafımızdan algılanıyor.

İsmet Paşa, düşünebiliyor musunuz Türk Hukuk Tarihi fahri profesörlüğüne getirildi. Devrimlerin yürütücüsü, beyni İsmet Paşa. Ne kadar önem verildiğini görün. Gazi Mustafa

Kemal Paşa da Profesörler Meclisi Fahri Başkanı seçildi. İşte böyle bir atmosferde Türk Hukuk Tarihi dersinin konulması büyük ölçüde sanıyorum rahmetli Sadri Maksudi Hoca'nın telkinleri altında olmuştur. Bilemiyorum. Ama 1924'te Ankara Hukuk Fakültesi açılış hazırlıkları başlamıştı. Sanıyorum o sırada Sadri Maksudi Hoca Gazi Hazretlerine ve İsmet Paşa ile de mutlaka konuşmuştur, bu dersin zorunluluğunu göstermiş olabilir. Bu sadece bir varsayım. Ama birden bire Türk Hukuk Tarihi dersinin mecburi dersler arasına konması ve İsmet Paşa'nın fahri profesörü olarak başında bulunduğu bir kürsü şeklinde kurulması çok önemli bir olaydır.

İşte Sadri Maksudi Arsal bugün bizim izlediğimiz yolun öncüsü olmuştur. Biz İslam öncesi hukukun da Türkler arasında gelenek ve görenek hukuku olarak yaşamaya devam ettiği kanısındayız. Türklerin İslam öncesi aile hukukları, İslam sonrası veya aile hukukundan bence çok daha ileri idi. Özellikle İslam öncesi aile içinde kadın erkek eşitliğinin kurulduğunu biz Sadri Maksudi Hoca'nın Türk Tarihi ve Hukuk kitabından öğrendik. Bu şekilde Türk hukukunun İslamiyet'ten öncesi kökenlerini de araştırarak bugünkü hukuka yenilik katma heyecanını bize getiren Sadri Maksudi Arsal hocamızdır.

Hukuk Felsefesi ve diğer konulardaki hizmetleri de gerçekten anlatılmakla bitmeyecek derecede önemli olaylardır. Sadri Maksudi Hocamızın açtığı bu çığır üzerine zaten bugün Türkiye'de Hukuk Tarihi araştırmaları yürütülüyor. İki koldan yürütülüyor. Bazı arkadaşlarımız Türk Hukukunun İslam öncesi kısmını bir tarafa bırakarak, Tanzimat dönemi ya da Tanzimat sırasındaki hukukçular gibi Tanzimat'tan başlatıyorlar. Ankara Hukuk Fakültesi ekolü ki, bugünkü hukuk fakültelerine hâkim olan ekoldür, Türk Hukukunu bir bütün olarak tarihsel geçmişini inceliyorlar. Hem İslam öncesi hem hukuka geçiş safhası. Bu bana kalırsa daha mantıklı daha bilimsel ve daha objektif bir yoldur. Türk Hukukunun bugünkü durumuna ulaşmasında Sadri Maksudi hocamızın katkıları inkâr edilmeyecek kadar büyüktür.

Ben bu yirmi dakikalık konuşmamı bitiriyorum. Hukukçu olarak Sadri Maksudi Arsal'ın Türk Hukukuna olan hizmetleri hiçbir zaman unutulmayacaktır. Açtığı o ekolde de biz yürümeekteyiz. Bunu söylemekle konuşmamı bitiriyorum.